

A VÖRÖSFEJŰ GÉBICS (LANIUS SENATOR) AZ ALFÖLDÖN ÉS DEBRECEN KÖRNYÉKÉN

Aradi Csaba — Fintha István

A vörösfejű gébics a magyar madárfaunának mindenkor különös tagja volt, s kiszámíthatatlan megjelenései, váratlan eltűnései miatt „titokzatosságából” máig sem vesztett.

Határainkon kívül csaknem mindenütt rendszeresen előforduló madárként tartják számon, sőt a szomszédos országok faunájában mint gyakrabban fészkelő faj szerepel.

Hogy e inkább déli elterjedésű madár miért kerüli (épp költés idejében kedvező éghajlatú) hazai területeinket, ugyanakkor miért telepszik meg sűrűbben a jóval hűvösebb környező országokban, az még tisztázásra szoruló kérdés.

Magyarországi előfordulásai esetében ugyanakkor különös az, hogy a magasabb fekvésű területeken — ha ritkán is — még találkozhatunk vele, síkságainkat szinte teljesen kerüli.

Hazai adatai térben és időben egyaránt jelentősen hézagosak.

E megfigyelési adatok bizonyos fokig mégis koncentrálnak.

Korábban (zömmel a századforduló táján) főként a Dunántúl nyugati részén többször találták, néhány évtizeddel ezelőtt pedig több előfordulásáról, sőt fészkeléséről is tudósítanak az Északi-középhegységből. Az utóbbi években is, az Északi-hegyvidékből jegyezték fel néhányszor (SÁMUEL, 1958, 1959; KEVE, 1968).

Nagyalföldi megjelenése, ha nem is kétségesnek, de mégis nagyon ritkának mondható. Leghíresebb és ugyanakkor a legtöbb vitára is okot adó megfigyelési területe kétségkívül Debrecen környéke, ahol azonban ez ideig LOVASSY S. óta senki sem látta, ennek pedig épp száz éve.

NAGY (1925) először kétli alföldi előfordulását, később azonban egyre több foglalkozik a kérdéssel, s főleg a Debrecen környéki adatokat kutatva arra a megállapításra jut, hogy a vörösfejű gébics itt az 1860-as évekig gyakori is lehetett. E vidéken ő maga sohasem találkozott vele, adatait LOVASSY-tól, s KOVÁCS JÁNOS-tól, a sokat emlegetett, régi Református Gimnázium természetudós tanárától kölcsönzi. Magam, minden kegyelet ellenére megbízhatatlannak tartom a KOVÁCS-féle adatokat, melyeket NAGY J. mellett LOVASSY is átvett. Tudni kell ugyanis, hogy ezen adatok tetemes része jól-rosszul felismert tojásokon alapszik. Érthető, hogy a színben és méretben annyira változó tojások nem képezhetik alapos bizonyítékait korábbi előfordulásainak.

Debrecen közelében vörösfejű gébicset utoljára LOVASSY látott 1870-ben, ugyanakkor fészket is megtalálta.

Az évszázados szünet után nagy meglepetést okozott a vörösfejű gébics ismételt megjelenése Debrecen környékén.

Egyik előfordulását a közeli Halápon figyeltük meg 1970. május 2-án. Hűvös, sűrűn hulló esővel kezdődő napokon voltunk kinn, s az eső megállása után

a csárdától északnyugatra, mintegy 250 m-re levő tarra vágott, idős akácok helyén 1 – 1,5 m magasra nőtt sarjúcserjésben akadtunk rá először. Vártamadar jellegének megfelelően egy sarjbokor hegyén ült. Aznap délelőtt folyamán többször is visszatértünk a területre. A madár mozgott, jobbra magasabbra nyúló hajtások végén ült. Egy esetben tett hosszabb utat, átszelve a kb. 800 m széles irtást. Közben egy kis őrgébics többször rávágott.

Tekintve a megfigyelés dátumát, nem lehetetlen, hogy meglepedési kísérletről van szó, bár nincs kizárva, hogy megkésett vonulóval találkoztunk.

Másodízben figyeltük meg május 8-án a debreceni Nagyerdőben. Az erdő északnyugati sarka közelében fekvő, kiterjedt akácok közepén egy pár töviszúró gébics hangos szavára lettünk figyelmesek, mikor észrevettük, hogy azok egy 10 m-es akác csúcsán ülő, néha halkán éneklő vörösfejű gébicset jeleznek. Közelébe ugyan nem mentek, de az amúgy is gyakran változtatta helyét. Óvatos viselkedése miatt alig tudtuk néhányszor megközelíteni. Megjelenését a halápi előfordulással azonos súllyal értékeljük.

Végül megkockáztatjuk azt a feltevést, hogy bár a vörösfejű gébics igen szórványosan fordul elő hazánkban, ritkának inkább a felületes megfigyelések miatt mondják. Biotópja egyezik a töviszúró gébicsével, életformája azéra hasonlít, habitusában az óvatos madarat, különösen távcső nélkül és messziről nehéz megkülönböztetni hasonló nagyságú rokonától. Nem lehetetlen, hogy konkrét céllal, szélesebb körben keresve „gyakoribbá válna”, de mindenképp többet tudnánk meg ez érdekes madár elterjedésviszonyairól.

Irodalom — Literatur

- Chernel I. (1894):* A vörösfejű gébics (*Lanius senator* L.) és *Cerchneis* Naumanni Flesch Aquila. I. 162 – 164. p.
- Chernel I. (1896):* Vörösfejű gébics (*Lanius senator* L.) Aquila. 3. 229. p.
- Chernel I. (1899):* Magyarország madarai. II. 540 – 541. p.
- Csaba J. (1962 – 63):* Faunisztikai adatok a szombathelyi múzeum elpusztult madár-gyűjteményéből. Aquila. 69 – 70. 266 – 267. p.
- Csornai R. – Szlivka L. – Antal L. (1958):* Adatok a Bácska és Bánát madárvilágához. Aquila. 65. 225 – 239. p.
- Horváth L. (1948 – 51):* Avifaunisztikai oekológiai megfigyelések a Hargitában. Aquila. 55 – 58. 199. p.
- Keve A. (1968):* Vörösfejű gébics Miskolcon. Aquila. 75. 291. p.
- Király I. (1956 – 57):* A vörösfejű gébics ausztriai előfordulása. Aquila. 63 – 64. 310. p.
- Kostka L. (1894):* *Lanius senator* L. Aquila. I. 164 – 165. p.
- Makatsch W. (1952 – 55):* A délkelet-európai madarak elterjedésének határa és eltolódásai. Aquila. 59 – 62. 339 – 346. p.
- Nagy J. (1925):* Alföldi madarak. (In: *Szilády Z.* Nagyalföldünk állatvilága. Debreceni Tisza I. Tud. Társ. Honismertető Biz. Kiadványa. I.
- Nagy J. (1936):* Debrecen madárvilága.
- Nagy J. (1935 – 38):* A vörösfejű gébics egykori fészkelése a debreceni Nagyerdőn. Aquila. 42 – 45. 264 – 266. p.
- Nagy J. (1952 – 55):* A vörösfejű gébics legutolsó előfordulása Debrecenben. Aquila. 59 – 62. 395 – 396. p.
- Nagy L. (1920):* Vörösfejű gébics. Aquila, 27. 254. p.
- Sámuel N. (1958):* Nagy őrgébics és vörösfejű gébics Gadnán. Aquila. 65. 298 – 299. p.
- Sámuel N. (1959):* Gébicsek Gadnán az 1957-es költési időszakban. Aquila. 66. 290. p.
- Stollmann A. (1956 – 57):* Madártani adatok Szlovákiából. Aquila. 63 – 64. 320 – 321. p.
- Szabó Gy. (1896):* *Lanius senator* L. Aquila. 3. 228 – 229. p.
- Szabó L. V. (1963):* A Zámolyi-medence madárélete. Állattani Közlemények. L. 1 – 4. 145. p.
- Szűj J. (1959):* Madártani megfigyelések Északkelet Spanyolországban. Aquila. 66. 233 – 236. p.

- Szlivka L. (1964–65):* Megfigyelések Észak-Jugoszláviából. *Aquila*. 71–72. 237. p.
Turček, F. (1944–47): Madártani hírek Nyugat-Szlovenszkóból. *Aquila*. 51–54. 171. p.
Tutman I. (1959): Madártani adatok Lapad-szigetéről. *Aquila*. 66. 296–298. p.
Vasvári M. (1952–55): Magyarországi madarak méretei. *Aquila*. 59–62. 171. p.
Warga K. (1923–24): *Lanius senator* adatok. *Aquila*. 30–31. 297. p.

Der Rotkopfwürger (*Lanius senator*) im Alföld und in der Umgebung von Debrecen

Csaba Aradi – István Fintha

Der Rotkopfwürger war stets ein eigenartiges Mitglied der ungarischen Vogelfauna und büsste durch sein unberechenbares Erscheinen und plötzliches Verschwinden an seinem „mysteriösen Wesen“ bis heute nichts ein.

Ausserhalb der Grenzen Ungars wird er fast überall als regelmässig vorkommender Vogel registriert, in der Fauna der benachbarten Länder bezeichnet man ihn sogar als eine häufiger nistende Art.

Weshalb dieser vielmehr südlich verbreitete Vogel unsere einheimischen Gebiete (die gerade zur Brutzeit ein günstiges Klima haben) vermeidet und warum er sich in den viel kühleren Nachbarländern häufiger niederlässt, ist eine noch zu klärende Frage.

Im Falle seines Vorkommens in Ungarn ist es zugleich merkwürdig, dass wir ihn – wenn auch selten – in den höher gelegenen Regionen antreffen unsere Ebenen vermeidet er jedoch fast völlig.

Seine Daten hiezulande sind sowohl territorial, wie auch chronologisch ziemlich lückenvoll. Diese Beobachtungsangaben konzentrieren sich dennoch bis zu einem gewissen Grade. Früher wurde er (insbesondere zur Jahrhundertwende) meist im westlichen Teil Transdanubiens (Westungarn) gefunden, aus der Zeit vor einigen Jahrzehnten aber liegen über sein mehrmaliges Vorkommen und sogar Brüten aus dem Nördlichen Mittelgebirge Berichte vor. Auch in den letzteren Jahren berichtete man einigemal aus dieser Gegend über ihn (SÁMUEL, 1958, 1959; KEVE, 1968).

Sein Erscheinen auf der Grossen Ungarischen Tiefebene (Alföld) kann, wenn auch nicht für zweifelhaft, aber dennoch, als sehr selten bezeichnet werden. Sein bekanntestes, jedoch gleichzeitig auch zu den meisten Diskussionen Anlass gebendes Beobachtungsgebiet ist zweifelsohne die Umgebung von Debrecen, wo er jedoch bisher seit S. LOVASSY von niemandem gesehen wurde. Seit dieser Zeit sind jedoch schon hundert Jahre vergangen.

NAGY (1925) bezweifelt zuerst sein Vorkommen im Alföld, später befasst er sich aber immer häufiger mit dieser Frage und kommt – vor allem die Daten aus der Umgebung von Debrecen erforschend – zu dem Schluss, dass der Rotkopfwürger bis zu den 1860er Jahren hier auch häufig vorgekommen sein dürfte. Er selbst traf ihn zwar nie an und seine Daten stammen von LOVASSY und JOHANN KOVÁCS, dem viel erwähnten Naturgelehrten des alten Reformierten Gymnasiums. Ich selbst halte – trotz aller Pietät – die Angaben von KOVÁCS, die ausser J. NAGY auch LOVASSY übernommen hat, für unzuverlässlich. Man muss nämlich wissen, dass der Grossteil dieser Daten auf richtig oder unrichtig erkannten Eiern gründet. Selbstverständlich können die in Farbe und Grösse so verschiedentlichen Eier nicht für gründliche Beweise des früheren Vorkommens betrachtet werden.

In der Nähe von Debrecen hat im Jahre 1870 zuletzt LOVASSY den Rotkopfwürger gesehen und auch sein Nest zur selben Zeit gefunden.

Nach einer hundertjährigen Pause verursachte das wiederholte Erscheinen des Rotkopfwürgers in der Umgebung von Debrecen eine grosse Überraschung.

Das eine Vorkommen dieses Vogels haben wir am 2. Mai 1970 in der nahe liegenden Ortschaft Haláp beobachtet. Es war ein kühler, mit strömendem Regen beginnender Tag als wir ihn draussen, nachdem es zu regnen aufgehört hat, etwa 250 m nordwestlich von der Tscharda, an der Stelle eines Kahlschlages des alten Akazienwäldchens, in dem 1–1,5 m hohen Aufwuchs zuerst erblickt haben. Seinem Wartevogelcharakter entsprechend sass er auf der Spitze eines Sprossbusches Am selben Vormittag kehrten wir auf das Gelände auch öfters zurück. Der Vogel hat sich bewegt und sass zumeist auf den Enden der höher ragenden Sprösse. In einem Falle unternahm er einen längeren Flug und durchquerte eine etwa 800 m breite Rodung. Hierbei wurde er von einem Schwarzstirnwürger auch öfters angegriffen.

Angesichts des Beobachtungsdatums ist es nicht ausgeschlossen, dass es sich um einen

Ansiedlungsversuch handelt, obwohl man auch das nicht in Abrede stellen will, dass wir einem verspäteten Zugvogel begegnet sind.

Zum zweiten Male haben wir ihn am 8. Mai im Nagyerdő von Debrecen beobachtet. In der Nähe des nordwestlichen Winkels des Waldes wurden wir in der Mitte eines ausgedehnten Akazienwaldes auf die laute Stimme einiger Neuntöter aufmerksam und haben wahrgenommen, dass diese einem auf der Spitze eines 10 m hohen Akazienbaumes sitzenden und zuweilen still singenden Rotkopfwürger gelten. Sie mieden es zwar ihm näherzukommen, ansonsten wechselte er seinen Platz oft. Wegen seines vorsichtigen Benehmens konnten wir nur kaum einigemal in seine Nähe kommen. Sein Erscheinen stellen wir mit dem Vorkommen von Haláp auf die gleiche Stufe.

Schliesslich wagen wir die Annahme auszusprechen, dass der Rotkopfwürger zwar in unserem Lande nur sehr sporadisch vorkommt, liegt der Grund dessen, dass man ihn vielmehr wegen den oberflächlichen Beobachtungen als selten bezeichnet. Sein Biotop stimmt mit dem des Neuntöters überein, auch in seiner Lebensweise ähnelt er diesem, in seinem Habitus kann der vorsichtige Vogel, insbesondere ohne Feldstecher und von weitem schwer von den ähnlich grossen Verwandten unterschieden werden. Es ist nicht unmöglich, dass er im Falle eines, in breiterem Kreise mit konkretem Ziel erfolgenden Suchens „häufiger wird“ und wir zugleich auch mehr über die Verbreitungsverhältnisse dieses interessanten Vogels erfahren.

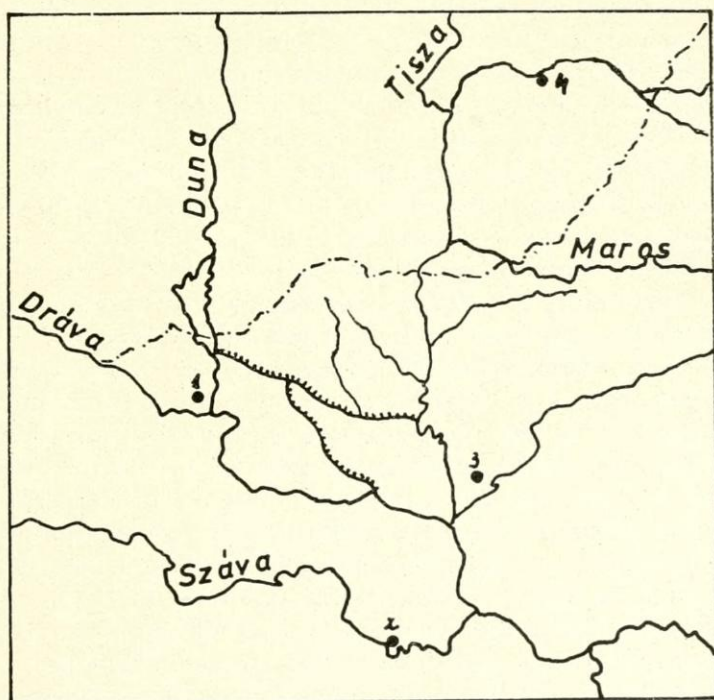
A KIS KÁRÓKATONA (PHALACROCORAX PYGMAEUS) FÉSZKELÉSE A KOPÁCSI-TAVON (JUGOSZLÁVIA)

Mikuska József — Majič Josip

A kis kárókatona a Duna és a Dráva összefolyásánál található hullámtérben nem ritka vendég, sőt alkalmilag költ is. Az elmúlt 17 év alatt négy alkalommal sikerült fészkelését bizonyítani. 1954-ben a Kopácsi-tó közelében a Keresztes-foknál 56 pár *Ardea cinerea*, 119 pár *Ardea purpurea*, 64 pár *Casmerodius albus*, 205 pár *Egretta garzetta*, 350 pár *Ardeola ralloides*, 750 pár *Nycticorax nycticorax*, 11 pár *Platalea leucorodia* és 27 pár *Plegadis falcinellus* mellett 31 pár *Phalacrocorax pygmaeus* is fészkel a fűzfákon. Sajnálatos módon ebben az évben a költés nem sikerült, mert a telepet felelőtlen egyének tönkretették. Ezután a kis kárókatonák bár jelentkeztek (BIRNER, 1960), de tíz éven át nem költöttek. 1964-ben azután újra fészkeltek. Két pár költött a nádasban 90 pár *Ardea purpurea*, 10 pár *Casmerodius albus*, 60 pár *Egretta garzetta*, 308 pár *Ardeola ralloides* és

500 pár *Nycticorax nycticorax* társaságában az Olajo barában. Július 7-én három fiókat sikerült meggyűrizni. A fészkek száma 1965-ben háromra szaporodott. Bár a fészkek a fűzfákon voltak, az 1965-ös árvíz ezt a telepet is tönkretette. Június 7-én az ár elől sikerült egy hatos fészkaljat begyűjteni, amely a bellyei múzeum gyűjteményében található. A tojások méretei $46,5 \times 30,5$, $46,1 \times 30,5$, $46,0 \times 30,5$, $45,5 \times 30,4$, $45,0 \times 30,2$, $44,9 \times 29,8$ mm. Ugyanaz év december 27-én egy öreg tojót lőttek a Kopácsi-tóban. Ez is a múzeum gyűjteményébe került. Méretei: szárny 214 mm, farok 130 mm, csüd 34 mm, csőr 29 mm.

A katasztrófa után egy

23. ábra. A kis kárókatona fészkelése a Száva és a Duna vonalától északra

1. Kopácsi-tó. 2. Obedszka bara. 3. Fehér-tó. 4. Szarvas

Abb. 23. Das Nisten der Zwergscharbe nördlich der Linie der Save und der Drau

4. táblázat

A kis kárókatona költése a Száva és a Duna vonalától északra 1954 és 1967 között
 Tabl. 4. Das Nisten der Zwergscharbe nördlich der Linie Save – Donau zwischen 1954 und 1967

Év Jahr	Észlelt példány, pár Beobachtete Paare	Hely – Ort
1954	31 pár	Kopácsi-tó, Keresztes
1955	8 pár	Fehér-tó, Bánát (CSORNAI et all., 1959)
1956	7 pár	Obedszka bara, Szerémség (SZLIVKA, 1963)
1957	5 pár	Obedszka bara, Szerémség (SZLIVKA, 1963)
1958/60	?	?
1961	3 pár	Obedszka bara, Szerémség (SZLIVKA, 1963)
1962	?	?
1963	1 pár	Szarvas, Magyarország (VERTSE, 1966)
1964	2 pár	Kopácsi-tó, Olajo bara
1965	3 pár	Kopácsi-tó, Olajo bara
1966	?	?
1967	1 pár	Kopácsi-tó, Olajo bara

év kihagyásával 1967-ben újra költöttek az Olajo barában. Az egyik fűzfán egy pár kis kárókatona is megtelepedett. Sajnos az azóta eltelt három év alatt fészkelésüket kimutatni nem sikerült. Látni is csak egyszer, 1969. október 7-én a bellyei halastavakon sikerült egy példányt.

A kis kárókatona előfordulása és költése a Kopácsi-tó térségében (45°37' N; 18°43' E) bár igen jelentős, hiszen Közép-Európában fészkelésének ez a legészaknyugatibb előfordulása, mégsem különösebb csoda. Hiszen MOJSISOVICS (1883) és RÖSSLER (1908) is a múlt század végén és a századfordulón kétségtelenül bizonyítják előfordulását ezen a területen. Sőt MOJSISOVICS szerint nem is volt nagy ritkaság. Feltételezhető, hogy ez a faj 1954 előtt is költött, csak nem volt, aki azt feljegyezze.

A 4. táblázatból világosan kitűnik, hogy a kis kárókatona évenként, bár gyér számban, de többé kevésbé rendszeresen költ a Száva és a Duna vonalától északra. Sőt valószínűleg ugyanazon populációról van szó, amely egy-egy sikertelen költés után egyik gémtelepről a másikra vándorol. Ezek az adatok jól megerősítik azt a feltevést, hogy a kis kárókatona is azon madárfajok sorába tartozik, amelyek areáljukat terjesztve délkelet irányból mint költőfajok jelennek meg a Kárpát-medencében (SCHMIDT, 1968). Természetesen számítani kell arra, hogy a *Dendrocopus syriacus*, *Streptopelia decaocto*, *Hippolais pallida* stb. fajokkal ellentétben a kis kárókatona terjeszkedésének sikerét nagyban befolyásolja az a tényező, hogy Közép-Európában e faj ökológiai igényeinek megfelelő biotóp, mind kevesebb és kevesebb van.

Irodalom — Literatur

- Birrer, E. (1960):* Ornithologische Beobachtungen in Jugoslawien (Kopačevo-See). *Larus*. XII. – XIII. 220 – 221. p.
- Csornai R. – Szlivka L. – Antal L. (1959):* Adatok a Bácska és Bánát madárvilágához. *Aquila*. LXV. 225 – 234. p.
- Mojsisovics, A. (1883):* Zur Fauna von Bellye und Dárda. Verlag des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark, Gratz.
- Rössler E. (1908):* A Bellyei Rétmúzeum. *Aquila*. XV. 207 – 221: p.
- Schmidt E. (1968):* Mediterrán hantmadárfajok Kárpát-medencei előfordulásainak jelentősége. *Aquila*. LXXV. 79 – 86. p.
- Szlivka, L. (1963):* Prilog ornitofauni Obedske bare i blize okoline. *Larus*. XV. 100 – 125. p.
- Vertse A. (1966):* Kis kárókatona (*Phalacrocorax pygmaeus*) fészkelése Magyarországon. *Aquila*. LXXI – LXXII. 225. p.

Das Brüten der Zwergscharbe (*Phalacrocorax pygmaeus*) am Kopacser-See

József Mikuska und Josip Majič

Verfasser haben die Reiherkolonien in dem Mündungsgebiet der Drau untersucht. In der vorliegenden Arbeit sind brutbiologische Daten veröffentlicht.